رابطه میان مواجهه با خشونت خانوادگی و رفتارهای قلدری در دانش‌آموزان دوره متوسطه اول شهر خوی

باقر سرداری[1]

چکیده

این مطالعه با هدف بررسی رابطه میان مواجهه با خشونت خانوادگی و رفتارهای قلدری در دانش‌آموزان انجام شده است. پژوهش از نوع مطالعات توصیفی ـ همبستگی است. جامعه آماری پژوهش، شامل تمامی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه اول شهر خوی در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ نفر است. نمونه آماری شامل ۳۵۰ نفر است که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای مرحله‌ای با استفاده از فرمول اسلووین انتخاب شده‌اند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات شامل مقیاس قلدری ایلی نویز (IBS) و مقیاس مواجهه کودک با خشونت خانگی (CEDV) است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون در برنامه SPSS انجام شده است. تحلیل داده‌ها گویای آن است که میان مواجهه با خشونت خانوادگی و رفتارهای قلدری، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($p<0/05$). همچنین مواجهه با خشونت خانوادگی، قادر به پیش‌بینی بخشی از تغییرات رفتارهای قلدری است. با توجه به یافته‌ها می‌توان چنین مطرح کرد که مواجهه با خشونت خانوادگی در دانش‌آموزان احتمالاً منجر به بروز، تشدید و تداوم رفتار قلدری می‌شود.

واژگان کلیدی: مواجهه با خشونت خانوادگی، رفتارهای قلدری، دانش‌آموزان.

۱. عضو گروه علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوی. sardary1152bagher@gmail.com

مقدمه

رفتارهای قلدری[1] در مدرسه، یکی از نگرانی‌های عمده متخصصان است که امروزه نیز به عنوان مشکل مهم اجتماعی، موجب بروز آسیب‌های تحولی و سلامت در فرد پرخاشگر و قربانیان می‌شود. (الیوت، هوانگ و وانگ،[2] ۲۰۱۹) قلدری عموماً در محیط‌های تحصیلی به عنوان رفتار پرخاشگرانه عمدی و مکرر به شخص دیگر تعریف می‌شود که عدم تعادل قدرت در آن مشاهده و درک می‌گردد. (وولک، ونسترا و اسپلاج،[3] ۲۰۱۷) الویوس[4] (۱۹۹۳) به نقل از راح[5] و همکاران، ۲۰۱۵) برای قلدری سه عنصر اصلی را مشخص کرده است: «رفتار پرخاشگرانه که شامل اقدامات منفی ناخواسته است»، «رفتارهایی که به مرور زمان تکرار می‌شوند» و «عدم تعادل قدرت». درگیری در رفتارهای قلدری، در سه سطح مختلف شامل قلدرها (کسی که دیگران را مورد آزار و اذیت قرار می‌دهد)، قربانیان قلدری (کسی که مورد آزار و اذیت قرار می‌گیرد) و قلدر ـ قربانی (کسی که هم آزار می‌دهد و هم مورد آزار و اذیت دیگران قرار می‌گیرد) طبقه‌بندی می‌شود. (فوجیکاوا[6] و همکاران، ۲۰۱۶)

قلدری دارای اشکال مختلفی از پرخاشگری برای همسالان است که شامل تأثیرگذاری کلامی منفی (مانند نامگذاری)، واکنش‌های جسمی (مانند ضربه زدن) و رابطه‌ای (مانند محرومیت اجتماعی) و نیز به عنوان نوعی رفتار برونی‌سازی شده یا پرخاشگرانه و رفتار زورگویی با هدف آسیب رساندن به دیگران می‌شود. (الویوس، ۲۰۱۳) قلدری می‌تواند با توجه به نوع بیان پرخاشگری به صورت قلدری مستقیم (آشکار) و غیرمستقیم (پنهان و ارتباطی) نیز مفهوم‌سازی شود. قلدری مستقیم شامل پرخاشگری فیزیکی و کلامی و قلدری

1.. bullying behaviors
2.. Elliott, Hwang, & Wang
3. Volk, Veenstra & Espelage
4. Olweus
5. Roh
6. Fujikawa

غیرمستقیم شامل جنبه‌هایی از انزوای اجتماعی یا ارتباطی همچون طرد، محروم‌سازی و غیبت کردن پشت سر دیگران می‌شود. (یاری‌قلی و همکاران، ۱۳۹۷) قرار گرفتن در معرض قلدری اغلب یک تجربه فراگیر است که تحول اجتماعی، رفتاری و روانی کوتاه‌مدت و بلندمدت را تحت تأثیر قرار می‌دهد. (اوستبرگ، مودین و لافتمن،[1] ۲۰۱۷)

شواهد تحقیقاتی اخیر از نقش قابل توجه عوامل مرتبط با خانواده، مدرسه و همسالان در تحول رفتارهای قلدری حمایت می‌کنند. (دوتکوا[2] و همکاران، ۲۰۱۷) ارتباطات خانوادگی، تحت آزار و اذیت قرار گرفتن و رفتار ناعادلانه توسط بزرگسالان، می‌توانند بر سلامت روان نوجوان تأثیر منفی داشته باشند. (گوسوامی،[3] ۲۰۱۲) تحقیقات میان رشته‌ای نشان می‌دهد که تجربه یا قرار گرفتن در معرض خشونت خانوادگی، عامل خطر مهمی برای رشد رفتارهای قلدری است. (پترسن، جوزف و فیت،[4] ۲۰۱۴) مواجهه با خشونت خانوادگی[5] به عنوان نوعی از خشونت میان فردی در خانه تعریف می‌شود که یکی از اعضای خانواده از روی قصد یا به خاطر هدفی خاص، به‌گونه‌ای رفتار می‌کند که موجب بروز آسیب هیجانی، فیزیکی یا روانشناختی در سایر اعضای خانواده می‌گردد. (پانگ و توماس،[6] ۲۰۱۹) در دوران کودکی یا نوجوانی نیز خشونت خانوادگی به عنوان مواجهه کودک یا نوجوان با خشونت خانگی[7] به صورت دریافت‌کننده و یا شاهد خشونت بودن تعریف می‌شود. (سدلاک[8] و همکاران، ۲۰۱۰)

خشونت خانوادگی بر درک و فهم کودک از خانواده خود، به‌ویژه به دلیل بی‌نظمی در

1. Östberg, Modin & Låftman
2. Dutkova
3. Goswami
4. Petersen, Joseph & Feit,
5. exposures to family violence
6. Pang & Thomas
7. domestic violence
8. Sedlak

نقش‌های خانوادگی ناشی از آن مؤثر است. (پائول[1] ۲۰۱۹) مواجهه با خشونت، کودکان را در معرض خطر ایجاد احساسات ترس، بی‌قراری، حالت‌های نامناسب روابط بین فردی و منزوی شدن کودک به دلیل شرم‌آور بودن آنچه که او تجربه کرده است؛ قرار می‌دهد. (پائول و زوچه گاردون،[2] ۲۰۱۷) مطالعات انجام شده در این راستا گویای آن است که رابطه معناداری میان مواجهه با خشونت شریک و رفتارهای قلدری وجود دارد و متغیرهای بافتی خانواده همچون سلامت روان والدین و خشونت خانوادگی و متغیرهای ارتباطی خانواده از جمله سوءاستفاده از کودک، غفلت، والدگری ناسازگار، درگیری‌ها و حمایت‌های والدینی در کودکی، نقش مهمی در رفتارهای قلدری و قربانی شدن نوجوانان دارند. (چسوورث، لانیر و ریزو،[3] ۲۰۱۹؛ نوسنتینی، فیورنتینی، پائولا و منسینی،[4] ۲۰۱۹). پژوهش‌های میلر ـ گراف، کاتر، هاول و گراهام ـ برمن[5] (۲۰۱۶) و باربوزا و دامینیکوز[6] (۲۰۱۷) نشان داد که مواجهه کودکان با خشونت خانگی و سوءاستفاده جنسی، پیش‌بینی کننده نیرومند سطح بالای هیجانات منفی استرس، افسردگی اضطراب است.

خانواده، یکی از عوامل اصلی شکل‌گیری شخصیت کودک و پایه اساسی رشد فردی و اجتماعی است. نظریه شناخت اجتماعی[7] (SCT) مطرح می‌کند که رفتارها توسط تعاملات پویای میان محیط اجتماعی (همچون رفتارهای والدین) و عوامل درونی (مانند هیجان‌ها، باورها و انتظارات) تعیین می‌شوند. بنابراین به نظر می‌رسد مواجهه کودکان با خشونت خانوادگی، نقش مهم و تعیین‌کننده‌ای در برون‌داد رفتاری و به‌ویژه رفتارهای قلدری آنان داشته باشد. علی‌رغم اهمیت مطالعه رفتارهای قلدری در بافت خانوادگی، تحقیقات کمی در این زمینه انجام شده است و خلأ پژوهشی قابل توجهی در این زمینه وجود

1. Paul
2. Zaouche Gaudron
3. Chesworth, Lanier & Rizo
4. Nocentini, Fiorentini, Di Paola & Menesini
5. Miller-Graff, Cater, Howell & Graham-Bermann
6. Barboza & Dominguez
7. social cognitive theory (SCT)

دارد. بنابراین پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه میان مواجهه با خشونت خانوادگی و رفتارهای قلدری در دانش‌آموزان انجام شده است.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع مطالعات توصیفی ـ همبستگی است. جامعه آماری پژوهش شامل همه دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه اول شهر خوی در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه در این مطالعه، از فرمول اسلووین[1] (n = N / (1 + N2)) استفاده (سوتجا، هلمن، وداگاما و سوتانیا،[2] ۲۰۱۸) و با در نظر گرفتن سطح اطمینان ۹۵ درصد (آلفای ۰/۰۵)، حجم نمونه ۳۵۰ نفر محاسبه شده است. بنابراین از جامعه آماری فوق، تعداد ۳۵۰ نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای مرحله‌ای انتخاب شده‌اند. نحوه انتخاب نمونه آماری بدین صورت است که ابتدا از میان مدارس سطح متوسطه اول شهر خوی، ۵ مدرسه و از هر مدرسه، ۳ کلاس به صورت تصادفی انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. همچنین جهت رعایت نکات اخلاق پژوهشی، ابتدا فرم رضایت‌نامه مربوط به پژوهش از نظر علمی و اخلاقی در زمان اجرا در میان شرکت‌کنندگان توزیع شده است تا مشارکت‌کنندگان در صورت تمایل به شرکت در پژوهش برای اعلام رضایت، آن را تکمیل کنند. تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش با استفاده از روش همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون در برنامه SPSS انجام شده و برای گردآوری داده از ابزار زیر استفاده شده است:

مقیاس مواجهه کودک با خشونت خانگی (CEDV)

مقیاس مواجهه کودک با خشونت خانگی توسط ادلسون، جانسون و شین[3] در سال ۲۰۰۷

1. Slovin
2. Suteja, Holman, Wedagama & Suthanaya
3. Edleson, Johnson & Shin

برای اندازه‌گیری درجه مواجهه با اشکال مختلف خشونت خانگی در کودکان ۱۰ تا ۱۶ سال طراحی و توسط رحیمی، رفیعی، وامقی و سجادی (۱۳۹۳) در کودکان ایرانی هنجاریابی شده است. این مقیاس دارای ۳۰ سؤال است که ۷ خرده مقیاس مواجهه با خشونت پدر علیه مادر (سؤالات ۳، ۴، ۶، ۷، ۸ و ۹)، مواجهه با خشونت در محله یا مدرسه (سؤالات ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳ و ۲۴)، مواجهه با مشاجره والدین (سؤالات ۱، ۲ و ۵)، درگیر شدن کودک در خشونت والدین (سؤالات ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴ و ۱۵)، خشونت بزرگسالان علیه کودک (سؤالات ۲۷، ۲۸، ۲۹ و ۳۰)، مواجهه با عوامل خطرزای خانوادگی (سؤالات ۱۶، ۱۷ و ۱۸)، مواجهه با خشونت تصویری در فناوری‌های تصویری (سؤالات ۲۵ و ۲۶) را اندازه‌گیری می‌کند. نحوه نمره‌گذاری مقیاس، به صورت دو گزینه‌ای است که مواجهه نشدن با خشونت به صورت هرگز (صفر) و داشتن مواجهه نیز به صورت حداقل گاهی اوقات (۱) نمره‌گذاری می‌شود. سطح نمرات آزمودنی‌ها در کل مقیاس، در دامنه‌ای از صفر تا ۳۰ است. (حقی و همکاران، ۱۳۹۶) ادلسون و همکاران افزون بر تأیید روایی محتوایی مقیاس از طریق نظر متخصصان، پایایی آن را از طریق آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۸۶ و برای خرده مقیاس‌ها در دامنه‌ای از ۰/۵۹ تا ۰/۸۵ به دست آوردند. (به نقل از حقی و همکاران، ۱۳۹۶) رحیمی و همکاران (۱۳۹۳) ضمن تأیید ساختار ۷ عاملی مقیاس با استفاده از تحلیل عاملی به روش مؤلفه‌های اصلی، روایی همزمان آن را با استفاده از پرسشنامه مواجهه با خشونت فیزیکی والدین، ۰/۵۴ گزارش نمودند. همچنین این پژوهشگران پایایی مقیاس را با استفاده از روش آلفای کرونباخ برای نمره کل مقیاس، ۰/۹۰ و برای خرده مقیاس‌های آن در دامنه‌ای بین ۰/۶۰ تا ۰/۸۴ گزارش کردند. (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۳)

مقیاس قلدری ایلی نویز (IBS)

این مقیاس در سال ۲۰۰۱ توسط اسپلاگه و هولت[1] برای ارزیابی میزان قلدری

1. Espelage & Holt

دانش‌آموزان در ابعاد مختلف ساخته شده است. این پرسشنامه دارای ۱۸ سؤال است که سه خرده مقیاس قلدری (سؤالات ۱، ۲، ۸، ۹، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸)، نزاع یا زد و خورد (سؤالات ۳، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳) و قربانی (سؤالات ۴، ۵، ۶ و ۷) را مورد سنجش قرار می‌دهد. (به نقل از صف‌آرا و معظم‌آبادی، ۱۳۹۶) این پرسشنامه بر روی طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای از (هرگز= صفر تا هفت بار یا بیشتر= ۴) قرار دارد. (اکبری بلوطبنگان و طالع‌پسند، ۱۳۹۵) حداقل و حداکثر نمره در کل مقیاس، در دامنه‌ای از صفر تا ۷۲ می‌باشد. سوتجا و آنا[1] (۲۰۱۱) در پژوهشی به بررسی ساختار عاملی و ویژگی روان‌سنجی مقیاس پرداختند. این محققان ساختار سه عاملی مقیاس مذکور را با استفاده از روش‌های تحلیل عامل اکتشافی و تأییدی، تأیید کردند. همچنین ضریب آلفای کرونباخ نیز برای این مقیاس و زیر مقیاس‌ها را به ترتیب ۰/۸۹، ۰/۸۲، ۰/۷۳ و ۰/۸۱ به دست آوردند که نشان‌دهنده پایایی مطلوب این ابزار بود. اکبری بلوطبنگان و طالع‌پسند (۲۰۱۵) در پژوهشی ضمن تأیید روایی سازه مقیاس از طریق تحلیل عاملی اکتشافی و تأییدی، ضریب اعتبار پرسشنامه را با استفاده از آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۸۷ و هر کدام از خرده مقیاس‌ها، شامل قلدری ۰/۷۷، قربانی ۰/۷۱ و نزاع ۰/۷۶ گزارش نمودند.

یافته‌های پژوهش

در این مطالعه، بیشترین فراوانی شرکت‌کنندگان در رده سنی ۱۲ سال با ۳۹/۷ درصد، و میانگین سنی کل آزمودنی‌ها برابر با ۱۲/۳۴ با انحراف معیار ۰/۹۷۳ است.

1. Shujja & Atta

جدول (۱) شاخص‌های مرکزی و پراکندگی متغیرها

متغیرها	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف استاندارد	کجی	کشیدگی
مواجهه با خشونت خانوادگی	۷	۲۱	۱۵/۹۶	۳/۰۲	-۰/۳۹۶	-۰/۶۸۶
قلدری	۶	۲۳	۱۶/۴۶	۳/۵۲	-۰/۹۲۶	۰/۵۲۰
نزاع	۵	۱۸	۱۲/۱۸	۲/۵۰	-۰/۳۴۲	-۰/۳۴۴
قربانی	۳	۱۸	۸/۷۵	۲/۴۶	۰/۹۹۹	۲/۳۷
رفتارهای قلدری	۲۰	۵۲	۳۷/۴۰	۵/۹۱	-۰/۲۵۹	۰/۰۰۵

همان‌طور که در جدول (۱) ارائه شده است، میانگین و انحراف استاندارد مواجهه با خشونت خانوادگی برابر با (۱۵/۹۶±۳/۰۲)؛ و رفتارهای قلدری برابر با (۳۷/۴۰±۵/۹۱) است. شاخص‌های کجی و کشیدگی گزارش شده برای همه متغیرها نیز در دامنه نرمال (۲±) می‌باشد.

برای پاسخ به فرضیه پژوهش، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. جدول (۲) نتایج همبستگی پیرسون را برای مواجهه با خشونت خانوادگی و رفتارهای قلدری نشان می‌دهد.

جدول (۲) نتایج همبستگی پیرسون برای مواجهه با خشونت خانوادگی و رفتارهای قلدری

متغیرها	مواجهه با خشونت خانوادگی	قلدری	نزاع	قربانی	رفتارهای قلدری
مواجهه با خشونت خانوادگی	۱				
قلدری	۰/۲۶۱**	۱			
نزاع	۰/۲۲۳**	۰/۲۶۱**	۱		
قربانی	۰/۲۴۷**	۰/۱۷۰**	۰/۲۱۴**	۱	
رفتارهای قلدری	۰/۳۵۳**	۰/۷۷۷**	۰/۶۶۹**	۰/۶۰۹**	۱
** معناداری در سطح ۰/۰۱					

با توجه به جدول (۲) میان مواجهه خشونت خانوادگی با رفتارهای قلدری و ابعاد آن شامل قلدری، نزاع و قربانی، رابطه مثبت و معناداری در سطح ۰/۰۱ وجود دارد. به عبارتی افزایش یا کاهش نمرات دانش‌آموزان در متغیر مواجهه با خشونت خانوادگی، منجر به افزایش یا کاهش نمرات آنها در رفتارهای قلدری و ابعاد آن می‌شود.

جدول (۳) نتایج رگرسیون همزمان برای پیش‌بینی رفتارهای قلدری از طریق خشونت خانوادگی

متغیر پیش‌بین	B	SE	β	T	P	R	R^2	F	P
مواجهه با خشونت خانوادگی	۰/۶۹۲	۰/۰۹۸	۰/۳۵۳	۷/۰۴	۰/۰۰۰۱	۰/۳۵۳	۰/۱۲۵	۴۹/۵۸	۰/۰۰۰۱

چنانکه در جدول (۳) ملاحظه می‌شود، مواجهه با خشونت خانوادگی قادر به تبیین ۱۲/۵ درصد از تغییرات رفتارهای قلدری ($F=۵۸۴۹$ ، $p=۰/۰۰۰۱$) است. از این‌رو بر اساس تحلیل رگرسیون، همزمان می‌توان مطرح کرد که مواجهه با خشونت خانوادگی به صورت مثبت، پیش‌بینی کننده رفتارهای قلدری دانش‌آموزان است. به عبارتی با افزایش مواجهه با خشونت خانوادگی، سطح رفتارهای قلدری در دانش‌آموزان افزایش می‌یابد.

بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه با هدف بررسی رابطه میان مواجهه با خشونت خانوادگی و رفتارهای قلدری در دانش‌آموزان انجام شده است. یافته پژوهش نشان می‌دهد میان مواجهه با خشونت خانوادگی با رفتارهای قلدری و ابعاد آن شامل قلدری، نزاع و قربانی، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که افزایش یا کاهش نمرات دانش‌آموزان در متغیر مواجهه با خشونت خانوادگی، منجر به افزایش یا کاهش نمرات آنها در رفتارهای قلدری و ابعاد آن می‌گردد. همچنین مواجهه با خشونت خانوادگی، قادر به پیش‌بینی بخشی از تغییرات رفتارهای

قلدری است. از این‌رو بر اساس تحلیل رگرسیون، همزمان می‌توان مطرح کرد که مواجهه با خشونت خانوادگی به صورت مثبت، پیش‌بینی کننده رفتارهای قلدری دانش‌آموزان است. به عبارتی با افزایش مواجهه با خشونت خانوادگی، سطح رفتارهای قلدری در دانش‌آموزان افزایش می‌یابد. یافته پژوهش با نتایج مطالعات اصغری شربیانی و بشرپور (۱۳۹۷)، شاهن[1] و همکاران (۲۰۱۹)، السارس، هانگ و ویزن[2] (۲۰۱۶)، رحمانی، یارمحمدزده و حبیبی کلیبر (۱۳۹۶) و نوسنتینی و همکاران (۲۰۱۹) همسوست. این پژوهشگران در مطالعات خود نشان داده‌اند که کارکرد ضعیف خانواده، حمایت اجتماعی ادراک‌شده از طرف خانواده و دوستان و ادراکات محیطی مثبت خانوادگی، به طور معناداری با میزان رفتارهای قلدری دانش‌آموزان مرتبط هستند. همسو با این یافته، موریل[3] و همکاران (۲۰۱۸) خاطر نشان کرده‌اند که میان نجات از سوءرفتار خواهر و برادر و نجات از قلدری همسالان، رابطه معناداری وجود دارد. همچنین ارتکاب سوءرفتار با خواهر یا برادر با احتمال بیشتر ارتکاب رفتارهای قلدری مرتبط است. محسن‌زاده، عارفی و افطاری (۱۳۹۴) مطرح نموده‌اند که کیفیت فضای خانواده، احساس تعلق به مدرسه و نگرش به رفتار پرخاشگرانه، قادر به تبیین بخش قابل توجهی از تغییرات رفتارهای زورگویانه است. نوسنتینی و همکاران (۲۰۱۹) اشاره نموده‌اند که متغیرهای بافتی خانواده همچون سلامت روان والدین، خشونت خانوادگی و متغیرهای ارتباطی خانواده از جمله سوءاستفاده از کودک، غفلت، والدگری ناسازگار، درگیری‌ها و حمایت‌های والدینی در کودکی، نقش مهمی در رفتارهای قلدری و قربانی شدن نوجوانان دارند.

بر اساس این یافته، والدین اولین کسانی هستند که با کودک ارتباط برقرار می‌کنند و تأثیرگذارترین برخوردها و تعاملات را در شکل‌گیری ساختار زندگی آینده کودک دارند.

1. Shaheen
2. Elsaesser, Hong, & Voisin
3. Morrill

(گلدنبرگ[1] و گلدنبرگ، ۱۳۹۸) اسلی و ریگبی[2] (۱۹۹۱؛ به نقل از پورمند، محسن‌زاده و قائدنیای جهرمی، ۱۳۹۶) نشان داده‌اند که کارکرد خانواده به عنوان یک کل، نقش مهمی در ایجاد و تداوم رفتارهای قلدری نوجوانان ایفا می‌کند. در خانواده‌هایی که ارتباط مثبت و عاطفی بسنده وجود ندارد، احتمال درگیر شدن نوجوانان به مشکلات قلدری/ قربانی شدن در مدرسه بسیار بیشتر است. اشکال این مشکلات ممکن است در جنس متفاوت باشد؛ به طور مثال ارتباط مثبت نابسنده در خانواده با رفتار قلدری پسران در مدرسه مرتبط بوده است؛ در حالی که برای دختران، ارتباط نابسنده ویژگی آنهایی بود که ادعا می‌کردند قربانی رفتار قلدری شده‌اند، اما خود به رفتارهای قلدری دست نزده‌اند. (احمدی، طالع‌پسند و رحیمیان بوگر، ۱۳۹۸) بر اساس مطالعات مختلف، شیوع رفتار قلدری در نوجوانانی که نظارت والدینی کمتری را تجربه می‌کنند؛ بیشتر بوده است و این افراد خصومت بیشتری را در خانواده تجربه می‌کنند. (جانترز، هافنر، پارزیر، ریش و کیس،۳ ۲۰۱۵) مطالعات نشان داده‌اند دانش‌آموزانی که در رفتارهای قلدری درگیر نمی‌شوند، دارای تعاملات خانوادگی بهتری هستند. (دی-الیویرا، دا-سیلوا، کورینو، کاراویتا و سیلوا،۴ ۲۰۱۹)

با توجه به تأثیر مواجه با خشونت خانوادگی بر رفتارهای قلدری دانش‌آموزان، پیشنهاد می‌شود بروشورهایی برای راهنمایی دانش‌آموزان، والدین آنها و اولیای مدارس در راستای جلوگیری از اثرات مخرب خشونت خانوادگی، تهیه و توزیع شود. این پژوهش نیز همانند سایر تحقیقات دارای محدودیت‌هایی بوده است. پرسشنامه بودن ابزار جمع‌آوری اطلاعات، زمینه‌ساز سهولت ارائه پاسخ غیرواقعی به جای پاسخ واقعی در پرسشنامه می‌شود که در این صورت تعمیم نتایج باید با احتیاط صورت گیرد. بنابراین برای

1. goldenbeg
2. Slee & Rigby
3. Jantzer, Haffner, Parzer, Resch & Kaess
4. De Oliveira, da Silva, Querino, Caravita & Silva

افزایش دامنه تعمیم‌پذیری یافته، پیشنهاد می‌گردد در پژوهش‌های آتی از مصاحبه‌های ساختاریافته در کنار ابزارهای خودگزارشی برای دستیابی به اطلاعات عمیق در مورد دانش‌آموزان استفاده شود. مشخص نکردن نوع قلدری (مستقیم یا غیرمستقیم، فیزیکی یا رابطه‌ای) در دانش‌آموزان، از دیگر محدودیت‌هاست که پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های مشابهی با در نظر گرفتن انواع رفتارهای قلدری (مستقیم یا غیرمستقیم، فیزیکی یا رابطه‌ای) در دانش‌آموزان انجام گیرد.

فهرست منابع

کتب

۱. گلدنبرگ، ایرنه و هربرت گلدنبرگ، ۱۳۹۸، *خانواده درمانی*، ترجمه حمیدرضا حسین‌شاهی براواتی، سیامک نقشبندی و الهام ارجمند، تهران: نشر روان.

مقالات

۱. احمدی، نسیم، سیاوش طالع‌پسند و اسحاق رحیمیان بوگر، ۱۳۹۸، «رابطه امید و رضایت از زندگی با قلدری و قربانی شدن دانش‌آموزان با نقش میانجی ارتباط با مدرسه: یک مدل تحلیل مسیر»، *مجله دانشکده بهداشت و تحقیقات بهداشتی*، دوره ۱۷، ش ۱، ص ۱۴-۱.

۲. اصغری مقدم، محمدعلی، فؤاد ساعد، پروین دیباج‌نیا و جعفر زنگنه، ۱۳۸۷، «بررسی مقدماتی اعتبار و پایایی مقیاس‌های افسردگی، اضطراب و استرس (DASS) در نمونه‌های غیربالینی»، *مجله دانش و رفتار*، دوره ۱۵، ش ۳۱، ص ۳۸-۲۳.

۳. اکبری بلوطبنگان، افضل و سیاوش طالع‌پسند، ۱۳۹۵، «ساختار عاملی نسخه فارسی مقیاس قربانی چندبعدی در دانش‌آموزان مدارس ابتدایی شهر سمنان»، *مجله کومش*، دوره ۱۷، ش ۳، ص ۷۵-۶۶.

۴. پورمند، فهیمه، فرشاد محسن‌زاده، فرشاد و علی قائدنیای جهرمی، ۱۳۹۶، «رفتار قربانی زورگویی شدن در بین دختران دبیرستانی: نقش عملکرد خانواده، خشونت خانوادگی و رابطه ولی فرزندی»، *سلامت اجتماعی*، دوره ۴، ش ۴، ص ۲۸۵-۲۷۵.

۵. حقی، زینب، مروئه وامقی، حمیرا سجادی، غلامرضا قائد امینی هارونی و مهرداد نامداریی، ۱۳۹۶، «پیش‌بینی خطرپذیری نوجوانان براساس مواجهه آنها با خشونت خانگی در نوجوانان خرم‌آباد»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، دوره ۱۷، ش ۶۵، ص ۱۹۹-۱۷۳.

۶. رحمانی، شمس‌اله، پیمان یارمحمدزاده و رامین حبیبی کلیبر، ۱۳۹۶، «الگوی ساختاری رفتار قلدری بر اساس ادراک‌های محیط خانوادگی و ویژگی‌های شخصیتی در نوجوانان»، *فصلنامه روانشناسی کاربردی*، دوره ۱۱، ش ۲، ص ۲۵۳-۲۳۷.

۷. رحیمی، حسین، حسن رفیعی، مروئه وامقی و حمیرا سجادی، ۱۳۹۳، «رواسازی و هنجاریابی مقیاس مواجهه کودک با خشونت خانگی»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، دوره ۱۳، ش ۵۱، ص ۱۸۷-۱۶۷.

۸. صف‌آرا، مریم و محبوبه معظم‌آبادی، ۱۳۹۶، «اثربخشی آموزش مثبت‌اندیشی بر کاهش زورگویی و افزایش استقلال عاطفی نوجوانان شهر طبس»، *فصلنامه مطالعات روانشناسی بالینی*، دوره ۸، ش ۲۹، ص ۱۷۶-۱۶۱.

۹. محسن‌زاده، فرشاد، مختار عارفی و شکوه افطاری، ۱۳۹۴، «رابطه رفتار زورگویی با عوامل فردی، خانوادگی و ادراک از محیط مدرسه در دانش‌آموزان دوره راهنمایی»، *فصلنامه پژوهش در سلامت روانشناختی*، دوره ۹، ش ۲، ص ۶۳-۵۵.

۱۰. یاری قلی، بهبود، محمد حرفتی سبحانی، جواد قصاب‌زاده و حبیبه رحیمی، ۱۳۹۷، «تجربیات معلمان از عوامل زمینه‌ساز خشونت در مدارس: مطالعه پدیدارشناسانه»، *اندیشه‌های نوین تربیتی*، دوره ۱۴، ش ۱، ص ۱۹۷-۱۶۰.

منابع انگلیسی

1. Barboza, G. E. & Dominguez, S, 2017, «Longitudinal growth of post-traumatic stress and depressive symptoms following a child maltreatment allegation: An examination of violence exposure, family risk and placement type», Children and Youth Services Review, 81, 368-378.
2. Chesworth, B., Lanier, P. & Rizo, C.F, 2019, «The Association Between Exposure to Intimate Partner Violence and Child Bullying Behaviors», J Child Fam Stud, 28, 2220–2231.
3. De Oliveira, W. A., da Silva, J. L., Querino, R. A., Caravita, S. C. S., & Silva, M. A. I, 2019, «Family variables and bullying among Brazilian adolescents:a mixed study» Behavioral Psychology/Psicologia Conductual, 27, 41-53.
4. De Vries, E. E., Verlinden, M., Rijlaarsdam, J., Jaddoe, V. W. V., Verhulst, F. C., Arseneault, L., & Tiemeier, H, 2018, «Like Father, like Child: Early Life Family Adversity and Children's Bullying Behaviors in Elementary School», Journal of Abnormal Child Psychology, 46(7), 1481-1496. doi:10.1007/s10802-017-0380-8
5. Dutkova, K., Holubcikova, J., Kravcova, M., Babincak, P., Tavel, P., & Madarasova Geckova, A, 2017, «Is Spiritual Well-Being Among Adolescents Associated with a Lower Level of Bullying Behaviour? The Mediating Effect of Perceived Bullying Behaviour of Peers», Journal of Religion and Health, 56(6), 2212-2221. doi:10.1007/s10943-017-0392-2
6. Elliott, S. N., Hwang, Y.-S., & Wang, J, 2019, «Teachers' ratings of social skills and problem behaviors as concurrent predictors of students' bullying behavior», Journal of Applied Developmental Psychology, 60, 119-126.
7. Elsaesser, C., Hong, J. S., & Voisin, D. R, 2016, «Violence exposure and bullying among African American adolescents: Examining the protective role of academic engagement», Children and Youth Services Review, 70, 394-402.
8. Fujikawa, S., Ando, S., Shimodera, S., Koike, S., Usami, S., Toriyama, R., . . . Nishida, A, 2016, «The Association of Current Violence from Adult Family Members with Adolescent Bullying Involvement and Suicidal Feelings», PLoS One, 11(10), e0163707.
9. Goswami, H, 2012, «Social relationships and children's subjective well-being», Social Indicators Re-

search, 107(3), 575–588.

10. Jantzer, V., Haffner, J., Parzer, P., Resch, F., & Kaess, M, 2015, «Does parental monitoring moderate the relationship between bullying and adolescent nonsuicidal self-injury and suicidal behavior? A community-based selfreport study of adolescents in Germany», BMC Public Health, ۱۵, 583-595
11. Miller-Graff, L. E., Cater, A. K., Howell, K. H., & Graham-Bermann, S. A, 2016, «Parent-child warmth as a potential mediator of childhood exposure to intimate partner violence and positive adulthood functioning», Anxiety, Stress, & Coping, 29(3), 259–273.
12. Morrill, M., Bachman, C., Polisuk, B., Kostelyk, K., & Wilson, S, 2018, «An Exploration of the Relationship between Experiences with Sibling Abuse and Peer Bullying: a Pilot Study», Journal of Child & Adolescent Trauma, ۱۱(1), 113-120. doi:10.1007/s40653-017-0156-x
13. Nocentini, A., Fiorentini, G., Di Paola, L., & Menesini, E, 2019, «Parents, family characteristics and bullying behavior: A systematic review», Aggression and Violent Behavior, ۴۵, 41-50.
14. Olweus, D, 2013, «School Bullying: Development and Some Important Challenges», Annual Review of Clinical Psychology, ۹(1), 751-780. doi:10.1146/annurev-clinpsy-050212-185516
15. Östberg, V., Modin, B., Låftman, S. B, 2017, «Exposure to School Bullying and Psychological Health in Young Adulthood: A Prospective 10-Year Follow-Up Study», J Sch Violence, 1–16.
16. Pang, L. H. G., & Thomas, S. J, 2019, «Exposure to Domestic Violence during Adolescence: Coping Strategies and Attachment Styles as Early Moderators and their Relationship to Functioning during Adulthood», Journal of Child & Adolescent Trauma, doi:10.1007/s40653-019-00279-9
17. Paul, O, 2019, «Perceptions of Family Relationships and Post-Traumatic Stress Symptoms of Children Exposed to Domestic Violence», Journal of Family Violence, ۳۴(4), 331-343. doi:10.1007/s10896-018-00033-z
18. Paul, O., Zaouche Gaudron, C, 2017, «Symptômes de stress post-traumatique chez les enfants exposés à la violence conjugale: le rôle des conflits de loyauté. Canadian», Journal of Behavioural Science, 49(1), 32–40.
19. Petersen, A. C., Joseph, J., & Feit, M. (Eds.) , 2014, New directions in child abuse and neglect research. Washington, DC: The National Academies Press.
20. Roh, B. R., Yoon, Y., Kwon, A., Oh, S., Lee, S. I., Ha, K., . . . Hong, H. J. (2015). The Structure of Co-Occurring Bullying Experiences and Associations with Suicidal Behaviors in Korean Adolescents. PLoS One, ۱۰(11), e0143517.

21. Sedlak, A. J., Mettenburg, J., Basena, M., Petta, I., McPherson, K., Greene, A., & Li, S, 2010, Fourth national incidence study of child abuse and neglect (NIS)-4: Report to congress. Washington: US Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families.
22. Shaheen, A. M., Hamdan, K. M., Albqoor, M., Othman, A. K., Amre, H. M., & Hazeem, M. N. A, 2019, «Perceived social support from family and friends and bullying victimization among adolescents», Children and Youth Services Review, ۱۰۷, 104503.
23. Shujja, S., Atta, M, 2011, «Translation and Validation of Illinois Bullying Scale for Pakistani Children and Adolescents», Pakistan Journal of Social and Clinical Psychology, 9, 79-82.
24. Suteja, W., Holman, M., Wedagama, P., Suthanaya, P. A, 2018, «The influence of age and gender of student motorcycle riders on traffic violations and accidents using a structural equation model», MATEC Web of Conferences 195, 04015.
25. Volk, A. A., Veenstra, R., & Espelage, D. L, 2017, «So you want to study bullying? Recommendations to enhance the validity, transparency, and compatibility of bullying research», Aggression and Violent Behavior, 36, 34-43.